एवमन्यान्यपि ।

सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायकः सुरः ॥ ३१५ ॥
सद्वंशः क्षत्रियो वापि धीरोदात्तगुणान्वितः ।
एकवंशभवा भूपाः कुलजा बहवोऽपि वा ॥ ३१६ ॥
शृङ्गारवीरशान्तानामेकोऽङ्गी रस इष्यते ।
अङ्गानि सर्वेऽपि रसाः सर्वे नाटकसंधयः ॥ ३१७ ॥
इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद्वा सज्जनाश्रयम् ।
चत्वारस्तस्य वर्गाः स्युस्तेष्वेकं च फलं भवेत् ॥ ३१८ ॥
आदौ नमस्क्रियाशीर्वा वस्तुनिर्देश एव वा ।
क्वचिन्निन्दा खलादीनां सतां च गुणकीर्तनम् ॥ ३१९ ॥
एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः ।
नातिस्वल्पा नातिदीर्घाः सर्गा अष्टाधिका इह ॥ ३२० ॥

त्वन्मात्रपरायणे इत्यर्थः ॥ महाकाव्यमाह—**सर्गबन्ध** इति । सर्गैरवान्तरार्थवर्णनैरुपलक्षितः बन्धः । पद्यबन्ध इत्यर्थः । **तत्र** महाकाव्ये । **बहवः** । नायका इत्यर्थः । नाटकसंधयो मुखप्रतिमुखगर्भविमर्शनिर्वहणाख्याः । **इतिहासोद्भवं** भारतादिप्रसिद्धम् । **अन्यल्लोकप्रसिद्धम्** । **चत्वारो** वर्गाः धर्मार्थकाममोक्षाः, तेषु चतुर्षु मध्ये एकं चेति चकारो वार्थः । **फलं** वर्गः । **आदौ** आरम्भे । **वस्तुनो** वर्णनीयनायकस्य नाम्ना **निर्देशो** वस्तुनिर्देशः । **एकवृत्तमयैरेकजातीयपद्यैरुपलक्षिताः । अष्टाधिका** अष्टान्यूनाः । **इह**

---

1. महाकाव्यमिति । अत्र विशेषः—'शास्त्रं काव्यं शास्त्रकाव्यं काव्यशास्त्रं च भेदतः । चतुष्प्रकारः प्रसरः सतां सारस्वतो मतः ॥ शास्त्रं काव्यविदः प्राहुः सर्वकाव्याङ्गलक्षणम् । काव्यं विशिष्टशब्दार्थसाहित्यसदलंकृति ॥ शास्त्रकाव्यं चतुर्वर्गप्रायं सर्वोपदेशकृत् । भट्टि-भौमक-काव्यादि काव्यशास्त्रं प्रचक्षते ॥ शास्त्रं कुर्यात्प्रयत्नेन प्रसन्नार्थमनुष्टुभा । येन सर्वोपकाराय याति सुस्पष्टसेतुताम् ॥ काव्ये रसानुसारेण वर्णनानुगुणेन च । कुर्वीत सर्ववृत्तानां विनियोगं विभागवित् ॥ शास्त्रकाव्येऽतिदीर्घाणां वृत्तानां न प्रयोजनम् । काव्यशास्त्रेऽपि वृत्तानि रसायत्तानि काव्यवित् ॥ पुराणप्रतिबिम्बेषु प्रसन्नोपायवर्त्मसु । उपदेशप्रधानेषु कुर्यात्सर्वेष्वनुष्टुभम् ॥ नानावृत्तविशेषास्तु कवेः शस्तस्य शासनात् । यान्ति प्रभोरिवात्यन्तमयोग्या अपि योग्यताम् ॥' इति ॥

2. क्वचिदिति । यथा धर्मशर्माभ्युदयादौ ॥

3. एकवृत्तेति । एकवृत्तेति लक्ष्यानुरोधेनैव । नतूच्छृङ्खलतया वैदिकच्छन्दोभिर्हिन्दीप्रभृतिच्छन्दोभिर्वा । प्रायेणाधुनिका मातरिपुरुषा 'अग्निमीळे पुरोहितम्' इत्येवमादि विडम्बयितुमुत्सहन्ते । कतिपये पुनर्दोहासोरठाघनाक्षरीप्रभृतीनि गजलदादराकव्वालीप्रभृतीनि च तत्तद्भाषाछन्दांसि संस्कृते व्यवहर्तुमीहन्ते तैरपि लक्ष्यानुरोधेनैव प्रवर्तितव्यम् । इतरथा वेतालचेष्टितं स्यात् । एतदुक्तं भवति—'षड् (३) जलधि (४) त्रि (३) कलैर्युता विषमे भाति सदैव । रस (६) वेदै (४) क (१) कलैरथो समे भाति दोहैव ॥' इत्येवमादिषु लक्षणेऽपि प्रासयत्रणावलोकनात्, भाषायामपभ्रंशस्वाच्छन्द्याच्च निर्वाहेऽपि संस्कृते तथा राहित्यात् क्वापि घटनेऽपि पर्यवसानेऽधमकक्षासंनिपातात्तादृक्काव्य घटनं कापेयमेव । यथावसरं हि सर्वं शोभत इत्येव न्याय्यम् । एतेन साहसिकाः प्रबन्धलेखका अकाण्डव्याख्यानकर्तारोऽपि निवेदिताः ॥

---

१. 'एवमन्यत्रापि' घ.